

A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓ SZEREPE A FELNŐTTOKTATÁSBAN

DR. NAGY ANDOR

(Közlésre érkezett: 1971. november 6.)

A fogalomról

Az utóbbi időben egyre gyakrabban hallunk a tömegkommunikációról, a tömegkommunikációs eszközökről. Tudósok választják kutatási témaként, egyszerű emberek ismerkednek meg vele, miután utolérte őket hatásuk.

Mivel hazánkban a tömegkommunikáció az újabb fogalmak közé tartozik és számos oldalról vizsgálják, elemzik, ezzel magyarázható, hogy ki-ki mást gondol felőle, hogy többféle az értelmezése.

Van olyan nézet, mely nagyon leszűkíti a fogalmat és csupán a tömegek egy-egy területen való tájékoztatását, informálását érti azon. A másik véglet viszont minden olyan alkotást ide sorol, mely nyomdai úton, a filmszalag, rádió vagy a televízió segítségével jut el a befogadóhoz.

Az eszközök tekintetében is megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint a sajtót, a könyveket nem kell szerepeltetni a tömegkommunikációs eszközök között, mások szerint a film hagyható ki abból.

Persze hasonlóan problémás a felnőttoktatás értelmezése is. Van aki csak az iskolai oktatást érti azon (l.: dolgozók iskolája), van aki a népművelés fogalma helyett használja. A szakirodalomban is meglehetősen differenciáltan értelmezik ezt a fogalmat.

A problémák tisztázása az egy nyelven való beszélés érdekében mindenképpen indokolt. Nézzük tehát először a tömegkommunikációt, melynek megvilágításához a közlésből kell kiindulnunk.

ANTONINA KLOSKOWSKA szerint a kommunikáció folyamat, melynek során a forrásként meghatározott központ a jelek szimbolikus formájába öltöztetett tartalmakat közli a befogadásukra képes felvevőkkel. Egy másik megfogalmazás szerint a közlés nem más, mint az élőlények közti véleménytovábbítás (G. MALETZKE). C. R. WRIGHT a Mass communication című művében úgy fogalmaz, hogy a kommunikáció a tartalmak közvetítésének folyamata egyének között.

A kommunikáció funkciója: az élőlény összekapcsolása a milióval, a környező világgal. Magának a folyamatnak három alkotó tényezője van:

közlő (K)

közlemény (k)

befogadó (b)

- A közlés lehet: I. 1. direkt (közvetlen) pl. élő beszéd;
 2. indirekt (közvetett) pl. az írás;
 II. 1. egyoldalú (csak közöl, ill. csak befogad);
 a) direkt, pl. előadás;
 b) indirekt, pl. film, tévé stb.;
 2. kétoldalú (váltakozva közöl, ill. befogad);
 a) direkt, pl. személyes beszélgetés;
 b) indirekt, pl. a telefonon való beszéd.

A *tömegkommunikáció* KLOSKOWSKA szerint (Tömegkultúra, Bp. 1971) igen nagy létszámú differenciált és széles területen elszórt közönségnek szánt kommunikáció.

GERHARD MALETZKE könyve (A tömegkommunikáció pszichológiája, Hamburg, 1963) alapján a következőkben határozzuk meg a fogalmat: a tömegközlés olyan módja, amikor a közleményt nyilvánosan, technikai eszközök útján, közvetve és egyoldalúan, szétszórt közönséghez továbbítjuk. Ilyen eszköz:

1. valamennyi sajtótermék,
2. a film,
3. a hangrögzítés különböző változata,
4. a rádió,
5. a televízió

A tömegkommunikációs folyamat tényezői:

közlő (K)
 közlemény (k) — szellemi termék
 közvetítő eszköz — medium (e)
 befogadó (b)

Szükséges megjegyezni, hogy a tömegközlés nem egyszerű lineális folyamat. A befogadó ui. válogat, szelektál, hangsúlyoz. Így a közlemény az eszköztől nem minden esetben találja meg a befogadót.

Az eszközök értelmezésében G. MALETZKE véleményét látszik célszerűnek elfogadni, melynek alapján ide sorolunk minden olyan szellemi terméket közvetítő apparátust, melynek segítségével a közlő tömegekre képes hatást gyakorolni a közleménnyel. Ki tagadhatná e vonatkozásban a magnószalagok rendkívüli jelentőségét például az idegen nyelv tanításában vagy még inkább a film oktató funkcióját, mely sok esetben a televízió segítségével növeli meg hatásfokának intenzitását.

A kommunikáció, illetve tömegkommunikáció fogalmának értelmezése ezen túl is lehet vitatéma, de mi a fentiekkel értünk egyet.

A *felnőttoktatás* fogalmának egyértelmű használata megkívánja, hogy szóljunk annak változásáról, alakulásáról is. BOGDAN SUCHODOLSKI ismert munkájában (A jövőnek nevelünk, Bp. 1964) többek között a következőket írja: „...Történetileg a felnőttoktatás olyan rétegek oktatásaként fejlődött ki, amelyek számára életviszonyaik megnehezítették a megfelelő iskolai osztályok elvégzését. Számukra ez a pótlás lehetőségét

adta meg. Ugyanakkor társadalmi jelentőséghez jutottak a felnőttoktatás történetében az elnyomott osztályok törekvései, a világ és mindennapi munkájuk megismerésének és megértésének a vágya, annak az érzése, hogy munkájuk fontos az egész társadalom szempontjából... Ismeretes, hogy ma — és a legközelebbi jövőben is — a felnőttoktatásnak még azokat a hiányokat is pótolni kell, amelyek az összesség műveltségében azért keletkezhetnek, mert az általános oktatásnak a tankötelezettség fokán nem volt cél magas a színvonala és nem volt teljes az oktatás társadalmi hatóköre...” (A jövőnek nevelünk. 408.) E fejtegetést követően mutat rá SUCHODOLSKI arra a tényre, mely szerint a jelen és még inkább a jövő megkívánja az embertől az állandó önképzést. A felnőttoktatásnak tehát úgy módosul a funkciója, hogy a gyermek- és ifjúkorban megszerzett műveltség szilárd alapjaira épülve, az oktatási rendszer sajátosan fontos tényezőjeként kielégítse a művelődni vágyó ember igényeit, szükségleteit.

A felnőttoktatás fogalmában tehát benne szerepel az iskolai (dolgozók iskolája) oktatás éppen úgy, mint a felnőtt maga választotta oktatási forma (tanfolyam, szakkör stb.).

A felnőttoktatás szükségességéről

Rohamosan változó világunkban az emberi elme diadalaként új és új energiák szabadulnak fel, a haladó eszme fényénél tömegek válnak szabaddá és indulnak el a felemelkedés útján, a tudományos és technikai forradalom szülte tömegkommunikációs eszközök is emberek millióihoz képesek eljuttatni a legújabb információkat, a gépek átveszik a robotmunkát, az ember a Holdat hódítja, növekszik a szabad idő, az átlagéletkor stb. Korunk jellemzése korántsem lenne teljes, ha nem mutatnánk rá arra a tényre, mely szerint követelmény az egyre több tudás, a műveltség állandó gyarapítása. A tanulás életszükségletté vált, mely addig tart, amíg az élet! „A tudomány eredményei — ahogyan arra M. Sz. BERNSTEIN rámutat Felnőttoktatás a legnagyobb tőkés országokban c. tanulmányában (megj.: Szovjetszkaja Pedagogika 1961. II.) — gyökeres változásokat okoznak a termelésben, az egész életmódban. Ezért fontos, hogy állandóan korszerűsítsék, felfrissítsék minden önálló munkát végző felnőtt szakmai, tudományos és általános műveltséghez tartozó ismereteit... Ma már nem lehet a tanintézetekben lezárt képzettséget kapni... A felnőttoktatás időszerűségét abban is látják, hogy ezzel szűkíthetik az idősebb és fiatalabb nemzedék közötti ollót. Érvük: »az emberek előregedésükkel hajlamosak az elért eredmények konzerválására, aminek szószó-
lója az ifjúság.«.”

A felnőttképzésről úgy ír MARÓTI ANDOR, mint korunk szükségletéről (Népművelés, 1967 január), de így exponálják e témát a szocialista és kapitalista országok sajtói, tanulmányai is, amikor az egyedül járható útként a permanens oktatás megvalósítását sürgetik.

A hazánkban végbement politikai, társadalmi átalakulás korán felvetette a felnőttoktatás szükségességét, hiszen a letűnt társadalom szé-

gyenfoltjaként igen jelentős tömegek még az írás-olvasás tudományát sem ismerték. A szocializmust építő társadalom alapja a munkás-paraszt hatalom, az új uralkodó osztályokat viszont fel kell vértézni a vezetéshez nélkülözhetetlen műveltséggel. A tömegesen megnyíló dolgozók iskolái, a szakérettségis tanfolyamok, a különböző iskolák, rendezvénysorozatok igyekeztek pótolni a felnőttek műveltségbeli fogyatékokosságait.

Az elért eredmények kétségtelenül jelentősek, hiszen pl. az írástudatlanság gyakorlatilag megszűnt hazánkban. Az eredmények megmutatkoznak abban is, hogy nagyon sok olyan munkás-paraszt származású vezetőnk van ma már, ki az egyetemi, főiskolai végzettséget felnőtt fejjel szerezte meg. Mindemellett azonban azt is látnunk kell, hogy éppen az üzemi dolgozók és a mezőgazdasági munkások között akadnak még számosan olyanok, kik a műveltség alapjait nyújtó általános iskolát sem végezték el. Soha olyan tanulási láz nem volt ebben az országban, mint korunkban. Ugyanakkor azt sem feledhetjük el, hogy sajátos paradoxonként egyre nehezebb a felnőttek beiskolázása, főleg az üzemek vezetőinek ökonomista szemlélete miatt, melynek lényege, hogy az azonnali hasznot, eredményt szeretnék látni dolgozóik továbbtanulásában. A perspektívával nem számolnak. S mivel a termelés növekedésében nem sikerül azonnal regisztrálni a dolgozók műveltségének fokozódását, nem támogatják tanulásukat. Erre a megállapításra jutott több előadó is a Budapesten rendezett II. nemzetközi iskolán kívüli felnőttoktatási konferencián. (Anyaga megj.: Munka és Művelődés c. kötetben, Bp. 1966.)

Van egy másik ok is, mely véleményünk szerint hazánkban a felnőttoktatás bizonyos sorvadásához vezetett. A hagyományos módszerekkel operálni igyekvő felnőttoktatási szervezeti formáktól nagyon sokan idegenkednek. Az idegenkedés okát vizsgálva tapasztalható, hogy a pedagógusok egy része szinte azonos módszerekkel igyekszik átadni az ismereteket a felnőtteknek, mint amilyen eljárásokkal él a gyermekek oktatásakor. Nyilvánvaló, hogy azt a felnőtt nem veszi jó néven, de az még lényegesebb, hogy az eredmény eleve kétséges!

A tömegkommunikációs eszközök jelentősen járultak hozzá korunk társadalmainak fejlődéséhez, melynek eredménye többek között az emberek igényesebbé válása. Az igény szint növekedése az élet minden területén tapasztalható, így megmutatkozik az a kulturálódásban is. A ma emberénél a több tudás iránti vágy együtt jelentkezik a magasabb színvonalon történő közlés igényével. S így van ez rendjén. Éppen ezért értelmetlen, hogy a szinte kizárólagosan alkalmazott előadós módszer miért nem váltják fel korszerűbbek, hatékonyabbak, illetve a felnőttoktatás speciális eljárásai.

Érthetetlennek tűnik az is, hogy bár egy minisztérium irányítja a magyar művelődésügyet, a tanácsok is igyekeznek a közös koncepciók alapján vezetni, mégis szinte teljesen elszigetelt egymástól az oktatás és a népművelés gyakorlata.

A felnőttoktatásban például a népművelési módszerek alkalmazása evidensnek tűnne, de sajnos nem így valósul meg! Az is magától értetődő lenne, hogy a felnőttoktatás hatékonyabbá tétele érdekében összefog minden lehetséges tényező. Ha például a népművelő arra ösztönözné a

felnőttet, hogy végezze el az általános iskolát, ha az iskola olyan módszereket alkalmazna, mely figyelembe veszi a felnőttkor sajátosságait, ha megtanítanánk az embereket a tömegkommunikációs eszközök tudatos alkalmazására, jobban figyelembe véve munkájukat, összehangoltabban végeznék, ha kialakítaná az iskola tanítványaiban a permanens önképzés szükségességét, ha az iskola mellett és után a közművelődés megadná az önműveléshez szükséges feltételeket... bizonyára gyorsan gyarapodna az egyre műveltebb dolgozóink tábora.

Csak örülni tudunk annak a felnőttoktatási kísérletnek, mely a művelődési objektumokban az 1971—72-es esztendőben került bevezetésre és őszintén csodálkozunk azon, hogy miért csak most!

A tömegkommunikáció funkciói

A tömegkommunikáció kétségtelenül jelentős eredményeket ér el a felnőttoktatás vonatkozásában is. Milliók számára képes lehetővé tenni az ismeretek magas szintű, módszeres terjesztését, a szellemi kultúra értékeinek, a társadalmi élethez és a termelőmunkához szükséges ismeretek elsajátítását, a tömegek tájékoztatását, kulturális nevelését és szórakoztatását.

Ismeretes, hogy a gondolat és a műveltség egyedüli kifejezője, illetve terjesztője hosszú századokon át az *élőszó* volt. S nem azért, mert vallották Platonnak azt a nézetét, hogy csak az emberek közti élő és közvetlen kapcsolat alkalmas igazi tudás átadására, hanem sokkal inkább azért, mert a XVIII. századig kellett várni arra, hogy az írott betűt nyomdai úton sokszorosítsák. Gutenberg találmánya után, a múlt század végén (1896) megszületett a film és ugyanebben az esztendőben benyújtotta szabadalmazásra a rádiót az angol Marconi. Századunk 30-as, 40-es éveiben feltűnik a minden eddigénél vonzóbb és rendkívül hamar népszerűvé váló televízió, melynek még gyorsabb elterjedését a háború akadályozta meg.

Ezeknek az eszközöknek nagy előnye az érzékszervekre gyakorolt intenzív hatáson túl abban van, hogy összekapcsolódik bennük az oktató-nevelő és szórakoztató jelleg.

Ide kívánczik az a megállapítás is, hogy főleg a kevésbé művelt emberekre van nagy hatása, melynek eredményeképpen azok is a kulturálódás reflektorfényébe kerülnek, akik mindent fontosabbnak ítélték még előbb, mint kulturáltságuk fokának gyarapítását. A fenti megállapítást számos példával lehetne bizonyítani, de elégségesnek tűnik arra utalni, hogy például a gyermekek ülnek legtöbbször a televízió előtt és ennek eredményeképpen lényegesen nagyobb ismeretanyaggal mennek már az iskolába. Itt említjük meg példaként azt is, hogy olyan emberek is oda ülnek a televízió elé oktató műsort nézni, akiket az ösztönzés különböző módszereivel sem sikerült arra rávenni, hogy elmenjenek egy-egy ismeretterjesztő rendezvényre. A falun élő emberek is megszerették a televíziót. Nyilvánvalóan ezzel is magyarázható a falu és a város közötti lényeges különbség csökkentése.

A tömegkommunikációs eszközök jelentősége

A sajtó szerepének növekedése, a lapok, folyóiratok egyre növekvő olvasottsága közismert. Örömmel nyugtázhatjuk, hogy hazánkban az olvasás — de főleg az újságolvasás — tömegeknek vált szokásává. Dr. VONSIK GYULA állapítja meg egyik írásában (A művelődés ideológiai követelményei és a televízió, TV Szemle, 1967, 2.), hogy a műveltség terjesztésében a technikai eszközök félelmetes erejű fegyverekké váltak.

A filmről már LENIN megállapította — épp a tömegekre gyakorolt hatásból vonva le a következtetést —, hogy a legfontosabb művészet, de tudvalevő, hogy igen nagy jelentőséget tulajdonított a rádiónak is. A rádiózás őskorában felismerte LENIN annak nagy varázsát, melyet főleg a gyors informáló lehetőséggel és az egyidejűséggel magyarázott. Az egyik írásban olvashatjuk, hogy a rádió segítségével az ország adott esetben egyetlen gyűléssé válhat, melynek szónoka az éter hullámain keresztül szól a tömegekhez.

1934-ből való NAGY ENDRE következő vallomása: úgy, ahogy a mi ruházódásunk lehetővé teszi, hogy mindenki jól öltözve járjon, a rádió lehetővé tette, hogy mindenki hallhassa azt, amit azelőtt csak városok lakói, vagy az anyagi kiváltságosak hallhattak!

A film lehetőségeit és az oktatásban való jelentőségét hazánkban már akkor felismerték, amikor az még technikai csoda, vásári érdekesség volt. 1908. április 3-án az Apolló moziban iskolai órát tartott Holács Endre polgári iskolai tanár, levetítette ott az általa kiválasztott filmeket. Ugyanez év március idusán jelent meg a Mozgófénykép Híradó. A Beköszöntőt követő cikkének címe minden kommentárt feleslegessé tesz: „A mozgófénykép, mint a pedagógia és a népnevelés tényezője”. A film széles körű elterjedése ma már közismert, pedagógiai, népművelői alkalmazása szükségszerű.

Korunk egyik jellemzője az audiovizuális kommunikáció előretörése. Ezen belül kétségkívül főszerepet kapott a televízió. A televízió hatásával, lehetőségeivel a többi eszközhez viszonyítva igen előnyös helyzetben van. Egyesek úgy vélekednek róla, hogy felfedezése azonos jelentőségű a könyvnyomtatásával. Mások azt vallják, hogy a televízió a modern hírközlő eszközök között interkontinentális rakéta. Műsorairól úgy beszélnek az emberek, mint az időjárásról, hisz mindkettőt átéljük, élvezik vagy adott esetben bosszankodnak miatta. Korántsem egyértelmű a megítélése a népművelők, ill. pedagógusok között. Jól tudjuk, hogy nagyon sok a haragosa is.

A tömegkommunikációs eszközök elterjedtsége

A tömegkommunikációs eszközök vonzó voltát jelzi elterjedtségük is. Szükségesnek tartunk néhány adat bemutatását e megállapítás illusztrálásához.

Jellemző például, hogy 1971. január 1-én a földkerekség 131 országában volt már televízió-adóállomás. Az adásokat 270,5 millió készülék

segítségével vették. Az USA-ban 61,3 millió fekete-fehér és 31,3 millió színes vételre alkalmas televíziókészülék volt. A második helyen a Szovjetunió állt, hol 28 millió fekete-fehér készülék üzemelt, a harmadik Japán 19 millió fekete-fehér és 5,1 millió színes készülékkel.

Hazai vonatkozásban is az tapasztalható, hogy szinte ugrásszerűen fejlődött a rádió- és televízió-előfizetők száma. Főleg a televízió-előfizetők számának gyors növekedése szembetűnő. 1970 közepén a televíziótulajdonosok 43 százaléka élt községekben s a falun üzemelő televíziókészülékek száma az 1958. évinek négyszázszorosa volt. 1970. június végén 733 000 falusi előfizetőt tartottak nyilván. A legfrissebb adatok szerint a televízió-előfizetők száma egyre inkább megközelíti a rádió-előfizetőkét. 1971. június 30-án a rádió-előfizetők összlétszáma 2 537 124. Száz háztartásból 75-ben van rádió-előfizető. A televízió-előfizetők száma ugyanakkor 1 864 757 volt, száz háztartásra 56 előfizető jutott.

A számok egyéb következtetésre is alkalmasak. Rámutatnak például arra, hogy a rádió- és televízió-előfizetők legtöbbször a Dunántúlon lehet megtalálni. A megyék megoszlása az előfizetők száma szerint érdekes képet mutat:

1. Komárom megye
2. Veszprém
3. Fejér
4. Győr-Sopron

Szabolcs-Szatmár megye sajnos eléggé lemaradt, holott ott lenne talán a legnagyobb szükség a rádióra és a televízióra. Várhatóan sokat segít kormányzatunk intézkedése, melynek nyomán kedvezményes rádióvételi akció bontakozott ki Szabolcs-Szatmár megyében.

A tömegkommunikáció és az ún. hagyományos népművelés

A tömegkommunikációs eszközök rohamos elterjedése — mint az ismeretes — magával hozta sok esetben az ún. hagyományos népművelési felnőttoktatási formák megszűnését. Sokan a népművelők, de a pedagógusok közül is olyan következtetést vontak le, hogy a jövő a tömegkommunikációé, az elektronikaé, hogy esélytelenek a küzdelemben, hisz a „vetélytárs” győzelme nem lehet kétséges!

Köztudott, hogy először az 1964-es salgótarjáni konferencia mutatott rá arra, hogy a televízió társa a népművelésnek. A két évvel később rendezett konferencia tovább igyekezett menni a megkezdett úton és kereste az együttműködés lehetőségeit. Így jutottunk el az 1970-es országos népművelési konferenciáig, mely mint ismeretes, a népművelés fogalma mellé megalkotta a közművelődés fogalmát, egy családba sorolva a tömegkommunikációt a népműveléssel.

Kétségtelenül elsorvadt néhány terület, néhány forma az ún. hagyományos népművelésben a tömegkommunikáció, de különösen a televízió előretörése következtében, de ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy azokért a formákért, területekért, módszerekért, rendezvényekért nem volt kár,

amelyek a televízió vagy más tömegközlelési eszköz hatására szűnt meg. Korszerűtlenségük miatt egyébként is halálra voltak ítélve! Ugyanakkor rá kell mutatnunk arra a tényre is, hogy ma már nem lehet egyetlen olyan tudatosan tevékenykedő pedagógus vagy népművelő, ki ne venné tudomásul a tömegkommunikációs eszközök létét, ne elemezné hatását és ne igyekezne azokat felhasználni.

Kitekintés a tömegkommunikációs eszközök felhasználására

A szakirodalom tanulmányozása és a hazai gyakorlat ismeretében gazdag kép formálódik előttünk a tömegközlelési eszközök felnőttoktatásban való hasznosításával kapcsolatban. A következőkben néhány példával illusztráljuk a külföldi felhasználás hogyanját, majd a hazai gyakorlatot.

A tömegközlelési eszközök felhasználása egyben rámutat az adott ország gazdasági lehetőségeire is. A különböző országok anyagi helyzetüktől függően főleg a rádiót és a televíziót alkalmazzák tervszerűen a felnőttoktatásban.

Az USA-ban, Olaszországban, Japánban rendkívül jól megszervezett televíziós iskolákkal találkozhatunk. Jellemző, hogy az Amerikai Egyesült Államokban már az ötvenes évek elején négy szervezet foglalkozott oktató televízióval. Széles körben felhasználták a postgraduális képzésben, de nagy szolgálatot tett és tesz ma is — főleg a nyelvtanárhiány miatt — az idegen nyelv tanításának. Olaszországban és Japánban az analfabétizmus felszámolása és az alapműveltség terjesztésének céljait szolgálta elsősorban az oktató televízió (televízió-iskola).

Az is jellemző, hogy Olaszországban a 60-as években az adási idő egyharmadát (heti 38 órát) oktatási műsorokkal töltötték ki. Nagyon sok országban (pl. a Szovjetunió, az USA, Anglia, Lengyelország, Franciaország stb.) a televíziót felhasználják az egyetemi levelező oktatásban is, melyet felnőttek vehetnek igénybe. Ezekhez az adásokhoz tankönyvek kapcsolódnak. (Említést kíván pl. a New York-i egyetem hajnali szemesztere!) A stockholmi rádió és televízió átfogó skálájú felnőttoktatási programot valósít meg. Itt is megjelentetik a televízió- és a rádióadások anyagát. Főleg az idegen nyelv oktatása nagyon népszerű, de sokan ismerkednek meg a rádió és a televízió segítségével a vállalati gazdálkodás kérdéseivel is. Jellemző például, hogy a svéd rádió felnőttoktatási műsorához tankönyvet adtak ki, mely 1967-ben 15 000 példányban talált gazdára. Ugyanitt rádió-tanulókörök létesültek, községenként egy-egy szeminárium alakult.

Angliában 1968-ban 8 kísérleti rádióállomást létesítettek, melyek a felnőttoktatás céljait szolgálják. A tapasztalatok máris azt mutatják, hogy sok olyan ember is hallgatja az adásokat, aki előbb semmiféle felnőttoktatásban nem vett részt. Indiában ún. rádiósköröket szerveznek, melyeknek célja: a rádióból nyert oktatási anyag feldolgozása. Itt a problémát az okozza, hogy főleg a legelmaradottabbak, azok, akik leginkább igényelnék az ilyen segítséget, nem juthatnak ahhoz, mert a rádiót nem tudják megvásárolni. Csekély jövedelmük arra nem ad lehetőséget.

Szinte valamennyi népi demokratikus, ill. szocialista országban működik oktató-televízió és rádió-iskola felnőtteknek szóló programmal. A pozsonyi televízió pl. 1969-től 4 idegen nyelvi programot sugároz (orosz, angol, francia, német). A párizsi televízió heti 6 órában ad 1967 óta felnőttoktatási programot, melyet úgy szerkesztenek, hogy előmozdítsa a nézők kulturális és szakmai továbbképzését. Hollandiában pl. 1965-től működik a „televíziós akadémia”. Ennek keretében 3 ún. kategória van:

1. általános műveltség,
2. a modern társadalom és kultúra megismerése,
3. szakmai tanfolyamok.

A tanfolyamok hallgatói vizsgát tehetnek, bizonyítványt kaphatnak.

Az USA-beli Carolina államban 1966-tól mezőgazdasági oktatás is van a televízióban, melynek érdekessége, hogy az adásokat képmagnóra rögzítik és több helyen újra vetítik. Varsóban a filmmel igyekeznek elősegíteni a mezőgazdasági ismeretek terjesztését. Különösen a téli tanfolyamokon felhasznált filmeknek van jelentős hatása, bár a szakértők szerint ezek a filmek még nem eléggé didaktikusak.

Sok helyütt népfőiskolákon foglalkoznak a felnőttek oktatásával. A népfőiskolák egyes tanfolyamai, szakkörei stb. ráépülnek a rádió, ill. televízió tanfolyamaira és kihasználják a film adta lehetőségeket is.

A svédek is felismerték, hogy a közvetett hatás mellett személyes kapcsolatra is szükség van. Az 1967-ben alakult stockholmi televízió és rádió bizottság kidolgozta annak lehetőségét, hogy a televízió és rádió kooperáljon a népfőiskolák tanulókörének munkájával. 1969-től a következő sorozatok vannak a svéd rádióban és televízióban: pszichológia, szociálpolitika, kereskedelmi ismeretek az eladók részére, matematika, statisztika.

Számos szerző tanulmányában, cikkében olvashatunk azokról a kísérletekről, melyeknek lényege a tömegközli eszközök és az ún. hagyományos módszerek összekapcsolása, az adások, információk helyi feldolgozása.

Hazai vonatkozásban tapasztalataink sok esetben megegyeznek az előbb bemutatottakkal, jóllehet lenne mit tanulnunk a külföldi gyakorlatból!

A hazai sajtótermékek mindegyike — még a politikai napilapok is — tartalmaznak általános műveltséget, ill. szakismereteket gyarapító írásokat. Minden tudományterületnek megvannak a sajátos folyóirataik, melyek igen népszerűek, olvasottak főleg a szakemberek körében. Jellemzőjeként említjük meg, hogy az Élet és Tudomány pl., melynek célja az aktuális tudományos ismeretek népszerűsített terjesztése, az egyik legnagyobb példányszámban megjelenő folyóiratunk. Önkritikusan kell ugyanitt megállapítani, hogy rendkívül csekély a Népművelési Értesítő iránti érdeklődés!

Könyvkiadásunkban az ismeretterjesztő irodalom igen jelentős helyet foglal el. Árpolitikánkkal azt a célt igyekszünk megvalósítani, hogy minél több érdeklődő hozzájuthasson azokhoz. Alig van olyan probléma, mely ne nyerne — aránylag gyorsan — népszerű feldolgozást kiadvány formá-

jában. Meg kell említenünk azt is, hogy kiadványaink esztétikuma növeli azok vonzását, olvasottságát.

Ismeretes, hogy a film szinte nélkülözhetetlen eszközévé vált a népművelésnek, főleg az ismeretterjesztésnek. Jó szolgálatot tett e téren a megyénkben létrejött filmtári rendszer, bár meg kell azt is állapítanunk, hogy korántsem zavartalan ezeknek a filmtáraknak filmekkel való rendszeres ellátása, így felhasználhatóságuk is meglehetősen változó. Az oktatófilm számos helyen önálló funkciót is nyert. Az ország különböző vidékén ismeretterjesztő mozik is működnek, de tulajdonképpen a művészeti ismeretterjesztés a feladata a filmkluboknak (art kino) is. Ugyancsak a közös ügyet szolgálják azok az ismeretterjesztő filmek, melyeket a mozijaink a nagy filmek előtt mutatnak be.

Itt problémaként vetődik fel az a tény, hogy számos intézmény, főhatóság készít oktatófilmeket, melyeket nagyszerűen lehetne felhasználni a felnőttoktatásban, de ezekről sajnálatos módon csak egy-egy szűk réteg tud.

Rádióink és televízióink ismeretterjesztéssel, illetve felnőttoktatással foglalkozó programjairól csak elismeréssel lehet szólni. Példaként említhetnénk meg, hogy Buga doktor egészségügyi tanácsai beszédtemává lettek, az iskolarádió adásait a felnőttek is nagyon sokan hallgatják, hogy hasonló érdeklődéssel — ha nem sokkal nagyobbval nézik a felnőttek is Öveges professzor kísérleteit, az ifjúságnak készült természetfilmeket, a Deltát stb.

Iskolatelevízióink műsorairól a külföldi összevetések alapján is csak a legjobbakat lehet elmondani. Hogy a felnőttek körében is igen népszerűek az iskolatelevíziós műsorok, jól jellemzi az a tény, hogy az iskolásoknak sugárzott irodalmi, történelmi stb. adásokat meg kellett ismételni vasárnap délutánonként, hogy a felnőttek milliói is nézhessék azokat.

Elismeréssel lehet szólni a televízió politikai tanfolyamáról, bár az sem volt problémamentes, ill. a mezőgazdasági tanfolyamról, mely talán még több kritikai megjegyzést kaphatna, de úgy érezzük, hogy a televíziónak ezek a műsorai külön is megérdemelnének egy-egy átfogó elemző vizsgálódást.

A külföldi törekvések között említést nyert az a szándék, hogy keresik a kapcsolatot a közvetett és a közvetlen formák között. Hazai vonatkozásban is problémaként vethetjük fel, hogy a rádióink és a televízióink meglehetősen csekély kapcsolata van a pedagógusokkal, népművelőkkel. Kivételt e vonatkozásban az Iskolatelevízió képez, mely létrejöttétől fogva rendszeres kapcsolatot tart fenn a felhasználókkal, a pedagógusokkal, ill. szülőkkel. Az Itévé rendszeresen ismétlődő helyi, hazai és nemzetközi konferenciái és tömegkapcsolatai igen jó lehetőséget jelentenek az alkotóknak is, hiszen az ún. „visszacsatolásra” minden esetben nagy szükség van.

A tömegkommunikációs eszközök oktató funkciója

A fentiekből summázható a tömegközli eszközök funkciójának lényege:

1. motiválás,
2. oktatás
 - a) direkt
 - b) indirekt jelleggel.

A televízió motiváló szerepe közismert. Sok esetben egy-egy rendezvényen azért tapasztalható nagy érdeklődés, mert ígéretet kaptak arra is, hogy filmvetítés lesz. A bemutatott film újabb csatornákat nyithat meg az informálódás előtt. Másik példaként hadd álljon itt az a tapasztalat, mit az Iskolatelevízió, ill. a Szülők-nevelők... sorozat adásaival kapcsolatban szerezhettünk.

Nagyon sok felnőttet pl. az ösztönzött az általános iskolai tanulmányai folytatására, ill. befejezésére, mert az Iskolatelevízió különböző adásait nézve rádöbbsent arra, hogy ma már mi mindent kell tudni egy 5–6. osztályos gyermeknek is. Olykor a szülői tekintély csorbulásától is félve vállalkoznak — talán éppen a televízió ösztönzésére — a dolgozók iskolájának elvégzésére.

A másik esetben pedagógiai kulturáltságának szegényes voltára döbbsenti rá a felnőttet a televízió és ösztönzi arra, hogy gyermeke személyisége helyes irányú fejlesztése érdekében növelje tudását, pedagógiai műveltségét.

A direkt oktató műsorok, ill. filmek közül az iskolatelevíziós és iskolarádiós műsorok, valamint az oktatófilmek emelkednek ki, ill. a különböző rádiós és televíziós tanfolyamok érdemelnek említést.

Indirekt oktatási jellegűnek tekinthetünk minden olyan tömegközli eszköz által nyert ismeretet, melynek befogadására az olvasó, a néző, ill. hallgató tudatosan nem készült fel. Ilyen szempontból vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy szinte alig van olyan film, ill. olyan rádiós vagy televíziós műsor, mely ne segítené elő az egyén ismereteinek bővülését, ne gazdagítaná műveltségét. Megjegyzendő ugyanitt, hogy mivel a didaktikusság nem követelménye az ide tartozó műsoroknak, filmeknek, így oktatási szempontból mérlegelve hatékonyságukat, eleve alább kell szállítanunk a mércét. Az is említést kíván, hogy az indirekt jellegű oktatási tényezők egyik jellemzője az, hogy sok esetben elindítói egy tartós ismeretszerzési tudatos folyamatnak.

Következtetések

A források és a gyakorlat szemléletesen bizonyítja, hogy a tömegkommunikációs eszközök jelentős szerepet töltenek be a kulturális forradalomban általában, de a felnőttoktatásban különösen. Az elemi ismeretek terjesztésétől az egyetemi szintű ismeretanyag közvetítéséig, az általános műveltség elemeitől a szaktudományok legbonyolultabb problémáig a tömegek számára lehetőség nyílik segítségükkel azok megismerésére.

A tömegközlő eszközök révén egyszerre akár milliók lehetnek gazdagabbak. Egy-egy oktatási műsor alkalmával az ország egyetemmé, iskolává, tanfolyammá válhat. Ez esetben a katedrán a legkiválóbb pedagógusok, népművelők szerepelhetnek, mintegy példát is adva a felnőttoktatás végváraiban tevékenykedőknek a témaválasztástól a legcélravezetőbb módszerek alkalmazásáig.

Köztudott, hogy a spontán, az indirekt hatás is hatás. Mennyivel eredményesebb lenne azonban a tömegkommunikáció abban az esetben, ha egységes koncepció alapján munkálnák ki programjukat és szolgálnák a felnőttoktatás ügyét, ha a gyakorlat embereire, a népművelőkre, pedagógusokra számítanának, a véleményüket is figyelembe vennék a filmek készítői, az oktató műsorok alkotói, ha a spontán hatást a tudatos ráhatás váltaná fel!

Külföldi példákat is idéztünk, bár nem szükséges különösebben indokolni azt a tényt, hogy a kellően motivált hallgatóra jobban hat a rádiózás, mint az ún. „háttérrádiózás” esetében, amikor időnként a műsorra is figyelünk, de közben egészen mással vagyunk elfoglalva.

Semmiféle, kizárólag a tömegkommunikációs eszközök segítségével történő erőfeszítés nem elegendő ahhoz — írja ANTONINA KLOSKOWSKA a Tömegkultúra című tanulmányában —, hogy a közönség választását és ítéletét, érdeklődési irányának alapvető megváltoztatása felé terelje. Ennek a célnak a sikeres eléréséhez szükséges a közvetlen nevelő hatás, amely a hivatalos művelődési intézmények közvetítésével valósul meg.

Feladatként fogalmazódik meg tehát a népművelők számára, hogy ismerjék meg a tömegközlő eszközöket, azok alkalmazását és tanítsák meg az embereket arra, hogy hogyan éljenek velük. A népművelők legyenek irányítói a figyelemnek, alakítói az érdeklődésnek, töltsék be a híd szerepét az eszközök és a tömegek között azzal is, hogy lehetőséget adnak az eszközök által nyújtott információk megvitatására, közös feldolgozására. Mások szerint transzformátor, ismét mások véleménye szerint a prizma szerepét kell betöltenie a népművelőknek, pedagógusoknak. Transzformátorként kell felerősíteniük a nyert pozitív hatást, a kapott ismereteket, ill. prizmaként kell gyűjteni, fókuszba irányítani a különböző irányból érkező hatásokat, információkat.

A szűkös, olykor rendkívül prakticista, sokszor a formalitásnak eleget tevő népművelési tervek helyett *közművelődési programot kellene* készíteni, melyekben a jelentőségüknek megfelelő helyet kapnának a tömegközlési eszközök is. Nyilvánvaló azonban, hogy ehhez arra van szükség, hogy a tömegkommunikációs eszközök irányítói állandóan kapcsolatban legyenek a népművelőkkel, pedagógusokkal, hogy partnert lássanak bennük, hogy vegyék figyelembe tapasztalataikat, kérjék ki véleményüket, igényeljék a visszacsatolást jelentő jelzéseket.

Úgy véljük, a főhatásnak rendszeresebben kellene foglalkozni a felnőttoktatással, főleg a felnőttoktatókkal. A továbbképzéseken rangos helyet kellene biztosítani e témának. Nem lehet vitás, hogy a pedagógusképző intézményekből nem szabadna kiengedni úgy hallgatót, hogy ne ismerje a tömegközlési eszközök szerepét, jelentőségét, lehetőségeit, ill. a felnőttoktatás metodikáját.

Szükség volna olyan kutatógárda kialakítására és rendszeres működtetésére is, mely a tömegkommunikáció pszichológiájával, pedagógiájával, szociológiájával foglalkozna. Ajánlatos volna a Népművelési Intézetnek e gondolattal is foglalkozni és a javaslattal egyetértve, mielőbb megvalósítani.

Alig van szükség annak igazolására, hogy a tömegkommunikációnak rendkívül nagy szerepe van a felnőttoktatásban. Ahhoz sem férhet kétség, hogy a tömegkommunikációs eszközök és az ún. hagyományos népművelés összehasonlításából jelentős eredmények születhetnek.

A közművelődésünk rendszerében helyet kapott tömegkommunikáció igen sokat tesz — és még többet tehet! — a tömegek kulturális felemelkedése, a permanens önképzés nagyszerű elvének megvalósítása érdekében.

I R O D A L O M

- [1] Aczél György: Népművelés a szocialista társadalomban. Valóság, 1970 7.
- [2] Dr. Aczél Istvánné: Felnőttoktatási konferencia Hamburgban. Népművelési Értesítő, 1963 1—2.
- [3] M. Sz. Bernstein: Felnőttoktatás a nagyobb tőkés országokban. Szovjetszkaja Pedagógika, 1961 2.
- [4] Bicskei Gábor: Termelés és népművelés. Társadalmi Szemle, 1967. júl.
- [5] Both Ferenc—Harangi László: Tömegkommunikáció és közművelődés I—II. Szöveggyűjtemény Nép. Int. 1971.
- [6] Buda Béla: A kommunikáció és az emberi kapcsolatok pszichológiája. Valóság, 1966 6.
- [7] Buza Péter: A tudományos-technikai forradalom és a népművelés. Népművelési Értesítő, 1970 2.
- [8] J. Cazeneuve: A rádió és a televízió szociológiája. Bp. 1967.
- [9] Csoma Gyula—Gellért László: Korszerűség és felnőttoktatás. Magyar Pedagógia, 1967 2—3.
- [10] A. V. Darinszkij: A felnőttek általános műveltségének fejlesztési lehetőségei. Szovjetszkaja Pedagógika, 1966 2.
- [11] A. Deleon: Permanens oktatás bevezetése. Népművelés külföldön. 1967 1.
- [12] Dr. Durkó Mátyás: Felnőttnevelés és népművelés. Bp. 1968.
- [13] Erős Ferenc: Tömegkommunikáció és pedagógia. Pedagógiai és pszichológiai Közlemények, 1971 1.
- [14] Feledi Kálmánné: A felnőttoktatás néhány sajátossága. Köznevelés, 1962 3.
- [15] Gönyei Antal: A népművelés és a televízió. Népművelési Értesítő, 1964 3.
- [16] J. T. Klapper: A tömegkommunikáció hatása. Bp. 1969.
- [17] A. Kloskowska: Tömegkultúra. Bp. 1971.
- [18] G. Maletzke: A tömegkommunikáció pszichológiája. Hamburg, 1963.
- [19] Maróti Andor: A felnőttképzés korunk szükséglete. Népművelés, 1967.
- [20] Menczel János: A tömegkommunikációs felnőttoktatás. Rádió és Televízió Szemle, 1970. I.
- [21] Munka és művelődés. Bp. 1966.
- [22] Dr. Nagy Andor: Az ismeretterjesztés elmélete. Bp. 1971.
- [23] Országos népművelési konferencia 1970. I—II—III. Bp. 1970.
- [24] F. Pöggeler: Adalékok a felnőttek és a felnőttnevelés antropológiájához. Bécs, 1965.
- [25] Radnai Béla: A felnőttoktatás módszeréről. Valóság, 1961. 5.
- [26] Rádió és Televízió Újság 1969—1970—1971 eddig megjelent számai.
- [27] Sándor György: Rádió—televízió—művelődés. Népművelési Értesítő, 1968. 4.
- [28] Sarkadi László: Gondolatok az oktatás korszerűsítéséről. Köznevelés, 1967. 3.

- [29] B. Suchodolski: A jövőnek nevelünk. Bp. 1964.
- [30] Szecskó Tamás: A mindennapok kommunikációs szituációi és a közvélemény. Valóság, 1970. 10.
- [31] Vidacs Aladár: Film és népművelés. Bp. 1944.
- [32] Vitányi Iván: Televízió és szociológia. Televízió Szemle, 1967. 3.
- [33] Vitár Zoltán: A televíziózás néhány szociálpszichológiai vonatkozása. Pszichológiai Tanulmányok, 1968. 11.
- [34] Dr. Vonsik Gyula: A művelődés ideológiai követelményei és a televízió. Televízió Szemle, 1967. 3.

DIE ROLLE DER MASSENKOMMUNIKATION DES ERWACHSENENUNTERRICHTES

DR. NAGY ANDOR

Die Arbeit probiert die Begriffe — Kommunikation, Massenkommunikation, Mittel der Massenkommunikation, Erwachsenenunterricht — eindeutig zu erklären, bald analysiert sie das Bedürfnis des Erwachsenenunterrichtes. Sie zeigt auf die Mangelhaftigkeiten, Probleme des Erwachsenenunterrichtes hin. Sie betont von diesen die Tatsache, dass die im Erwachsenenunterricht angewandte, oft sichtbare kleinschulmässige Methode ebenso unrichtig ist, wie die ökonomische Anschauung der Betriebsleiter. Der heutige Mensch wird im allgemeinen durch die Sehnsucht nach den mehreren Kenntnissen, durch den Anspruch auf die Kommunikation von höherem Niveau charakterisiert. Dieses Bedürfnis bleibt aber wegen der erwähnten Probleme in vielen Fällen unbefriedigt.

Diese Fehler werden teils dadurch erklärt, dass der Erwachsenenunterricht die speziellen Methoden, d. h. die Mittel der Massenkommunikation nicht genug benützt.

In Verbindung mit der Funktion der Massenkommunikation zeigt sie darauf hin, dass die Mittel der Massenkommunikation bei zweckmässiger Anwendung bedeutende Erfolge erreichen. Illustrierend die Tatsache, dass die Auswirkung diesen Mittel ausserordentlich gross ist, zeigt sie ihre schnelle Verbreitung, die Ursachen und Folgerungen der Verbreitung vor.

Der Autor der Arbeit setzt seine Meinung über die Beziehungen der traditionellen Volksbildung und der Mittel der Massenkommunikation in erster Reihe im Zusammenhang mit dem Fernsehen auseinander.

Die Arbeit zeigt auf die Aufgaben hin, derer Lösung sie von den Mitteln der Massenkommunikation hofft. Der Autor hofft vor allen, dass die Massenkommunikation die Erwachsenen zum Fortlernen, zur Selbstbildung aufmuntert, dass sie ihr Interesse für die Kulturentwicklung, die allgemeine — und Fachbildung erweckt, d. h. dass sie in direkter und indirekter Form fachmethodische Hilfe gibt. Als Aufgabe wird es auch aufgesetzt, damit die Mittel der Massenkommunikation auf direkte Weise dem Erwachsenenunterricht hilft.

Zum Schluss können wir nach den Folgerungen einen bündigen Aufsatz der Aufgaben lesen, mit Verwirklichung derer der Erwachsenenunterricht wirksamer wird.